

Inleiding over de voorgeschiedenis van het initiatief en de uitvoering van de plannen.

Dinsdag 7 april 1992, zaal Peters te Borculo.

Voorzitter, dames en heren,

Afgelopen vrijdag werd de stichtingsakte verleden. Daarmee is de Stichting Stad en Heerlijkheid Borculo een feit. Maar er zal nog heel wat water door de Berkel moeten vloeien vóórdat het in de statuten gestelde doel bereikt zal zijn.

Doel.

Want wat willen wij? Kort gezegd komt het hier op neer: we willen een kopie van alle buiten het gebied van de voormalige heerlijkheid aanwezige archieven. Deze kopieën leggen we in de Openbare Bibliotheek van Borculo ter inzage. Daarmee zullen de Borculose archieven, in gekopieerde vorm weliswaar, weer terugkeren naar de 'geboorte'-plek.

Gebied.

Als we vandaag spreken over 'Borculo' en 'Borculose archieven', dan hebben we het over het gebied van de voormalige heerlijkheid en de archieven die op dit gebied betrekking hebben. Ons werkgebied omvat de huidige gemeenten Borculo, Eibergen, Neede, Groenlo en Lichtenvoorde.

Borculo, Eibergen en Neede is wel duidelijk: deze gemeenten hebben van begin tot het einde (1795) deel uitgemaakt van Borculo. Groenlo is al moeilijker. De plaats maakte tot 1236 deel uit van de heerlijkheid. Toen werd hij verkocht aan de graaf van Zutphen, waardoor er een Gelderse enclave in Borculo's grondgebied ontstond. Maar het kerspel, zeg maar parochie, Groenlo bleef geheel liggen in Borculo: wij doelen hier op de latere voogdij Beltrum en het gebied van de latere heerlijkheid Lichtenvoorde. Ondanks de verkoop in 1236 bleef de heer van Borculo aanzienlijke invloed houden in de stad en het schependom Groenlo.

Wat Lichtenvoorde betreft zijn er meer onduidelijkheden. Het kasteel van Lichtenvoorde was al een bezit van de heer van Bronkhorst, voordat deze, door een huwelijk, in het bezit kwam van Borculo. Daardoor en vanaf 1360 tot 1615 maakte Lichtenvoorde deel uit van de heerlijkheid Borculo.

Wat is het nut van zo'n stichting?

Waarom zo'n Stichting? Kunnen de te verfilmen archieven nog nieuwe feiten opleveren? Er is toch al genoeg gepubliceerd?

Natuurlijk is er het een en ander bekend. Maar nog veel

meer archieven liggen te wachten op toegankelijkheid. Bijvoorbeeld het Oud-rechterlijk archief van de stad en de heerlijkheid Borculo. Dat kon tot nog toe nauwelijks onderzocht worden, omdat het door de slechte staat waarin het zich bevond grotendeels niet meer ter inzage werd gegeven. Het feit, dat de Borculose archieven in de loop der tijd zeer verspreid zijn geraakt, is niet erg bevorderlijk geweest voor het onderzoek. Hierbij kan men denken aan de archieven van de keizerlijke, en later koninklijke stoeterij, maar ook de rekeningen van stad en heerlijkheid Borculo.

Ook de Borculose archieven in Münster kunnen veel nieuws opleveren, met name over de laatmiddeleeuwse periode en de periode tot 1616, toen Borculo en Lichtenvoorde deel uitmaakten van het vorst-bisdom Münster. Er is slechts bij benadering bekend wat er in de Münsterse archieven zit, terwijl een systematisch onderzoek naar deze Borculose archieven nog niet heeft plaatsgevonden.

En uit stukken in het Algemeen Rijksarchief in Den Haag kreeg ik de indruk, dat ze, sinds dat ze uit Borculo verstuurd zijn, niet meer ingezien zijn.

Kortom, door de Borculose archieven in gekopieerde vorm te verzamelen en op één plek bijeen te brengen verwachten we, dat het historisch onderzoek naar de geschiedenis van Borculo of de afzonderlijke plaatsen een stimulans zal krijgen.

Voor de onderzoekers tenslotte is er het voordeel, dat de collectie op één plek heel veel tijd en kosten zal besparen.

Kopiëren of verfilmen?

Al snel was het dus duidelijk, dat een goed historisch onderzoek niet van de grond kon komen, als de bronnen niet in een of andere vorm naar ons toe konden komen.

In het verleden is een poging gedaan om in de regio een streekarchief te vestigen. Dit is toen, ondanks de inspanning van velen, niet gelukt. Zo'n streekarchief zou overigens geen oplossing hebben betekend voor het Oud-Rechterlijk Archief, dat ook dan niet toegankelijk zou zijn. En het is ook de vraag of de Münsterse archieven in hun originele vorm naar hier gehaald hadden kunnen worden. Daarom moest de oplossing al snel gezocht worden in de richting van kopieën. Dat was op twee manieren mogelijk:

1. door de stukken op het kopieerapparaat te leggen, en
2. door de stukken op microfilm en/of fiche te zetten.

Mogelijkheid 1. viel snel af: stukken die in slechte staat verkeren, oude stukken en archiefstukken die bijeengebonden zijn in boeken of in boeken zijn geschreven worden per definitie niet meer gekopieerd op de bekende kopieermachines. Bovendien was deze werkwijze te kostbaar, en zou ons als Stichting opzadelen met een ruimteprobleem: waar laten we de stukken en: hoe bergen we ze op?

Voor- en nadelen microfilms.

Daarom hebben we gekozen voor de methode van verfilming van

grote archiefbestanden. Mits de inhoud goed ontsloten wordt door de omschrijvingen van de inventaris te volgen en door het maken van nadere toegangen of bladzijdennummering met inhoudsopgave, levert het systeem de volgende voordelen op:

- Veel goedkoper.
- Geen ruimteproblemen.
- Zelfbediening mogelijk.

Nadelen: - bij veelvuldig en onzorgvuldig gebruik kunnen de films aan slijtage onderhevig raken.

In de pauze is er gelegenheid kennis te maken met het systeem van microverfilming. Omdat het niet mogelijk bleek op korte termijn een microfilmleesapparaat te huren, zullen we het systeem demonstreren op een microficheleesapparaat. Het verschil tussen beide systemen zit hem met name in de werkwijze, niet in hetgeen u op het scherm ziet.

Plaatsing in de Openbare Bibliotheek/toegankelijkheid.

De volgende fase in het project was het zoeken van een geschikte locatie voor de films.

Wij hebben van meet af aan grote waarde gehecht aan huisvesting in de Bibliotheek. Het is, zoals gezegd, de historische plek, maar meer nog, heeft de bibliotheek het voordeel van een openbare voorziening te zijn met een lage drempel. Op zichzelf een reden dus die onderzoek kan bevorderen.

Het overleg met het bestuur van de Openbare Bibliotheek en de bibliothecaris verliep bijzonder voorspoedig. We hebben goede afspraken kunnen maken over de toegankelijkheid. Onderzoekers kunnen uiteraard terecht binnen de openingsuren van de bibliotheek, maar wat minstens zo verheugend is, was het feit, dat ook in kantooruren, maar dan wel na afspraak met de bibliothecaris onderzoek gedaan kan worden in onze collectie.

Vorige week woensdag werden we andermaal verrast, toen we de tekening zagen met de plek waar onze kollektie wordt ondergebracht. De combinatie met de streekhistorische literatuur en mogelijkheden voor eventuele uitbreiding van de collectie sprak ons zeer aan.

Het ligt in de bedoeling, dat de collectie zodanig toegankelijk wordt gemaakt, dat onderzoekers zich in principe zelf kunnen redden met het zoeken van de goede film (via archiefinventarissen en andere toegangen) en de installatie ervan op het apparaat.

De films worden leesbaar gemaakt met behulp van een microfilmleesapparaat. De bedoeling is, dat dit apparaat voorzien zal zijn van een kopieerinrichting.

Wij stellen ons voor, dat mensen die donateur worden van onze stichting gratis toegang hebben tot de films. Donateur kan men worden voor een bedrag van fl. 25,--. Voor dat bedrag kom je niet in Arnhem. Anderen die onderzoek willen doen wordt een bedrag van fl. 5,-- per dag in rekening gebracht.

Als alles meezit, dan willen we in het najaar starten. We hopen dan een 'startpakket' in de bibliotheek gebruiksklaar te hebben. Dit pakket bestaat uit:

- het archief van de heren van Borculo.
- de markearchieven.
- een gedeelte van het Oud-Rechterlijk Archief.
- de Münsterse archieven.

Onze voorzitter, mevrouw Spliethof, en mevrouw Vanm Dijk hebben in recordtempo het heerlijkheidsarchief verfilmd, en zij willen nu beginnen met de markearchieven. Over die verfilming te Arnhem zijn goede afspraken gemaakt met het Rijksarchief te Arnhem. Men stond zo positief tegenover ons verzoek, dat inmiddels besloten is, naar aanleiding van het Borculose initiatief, de restauratie van stukken uit het Oud-Rechterlijk Archief naar voren te halen.

Uitgeven bronnenpublicaties.

Heel belangrijk vinden wij ook, dat er gestreefd wordt naar het uitgeven van de bronnen. Dat wil zeggen, dat wij het oude schrift omzetten, 'vertalen' zo u wilt, in een moderne, dus voor een ieder leesbare letter. Voorbeelden van zulke 'vertalingen' liggen hier ter inzage. Wij zien deze bronnenpublicaties als een extra service naar het publiek. Het mes snijdt van twee kanten: het vertalen van bronnen kan heel goed gebeuren door een groep vrijwilligers, bijvoorbeeld in het kader van cursussen oud schrift of, eventueel, genealogie. Anderzijds kunnen mensen, die geïnteresseerd zijn in de lokale geschiedenis, maar geen kennis hebben van de oude handschriften, door de transcripties toch kennis nemen van de bronnen.

De volgende archieven lenen zich goed voor zulke vertalingen:

- de protocollen van het stad- en landgericht van Borculo.
Het zal misschien niet iedereen bekend zijn, maar vóór 1795 had de rechter ook de taken die na 1811 werden uitgeoefend door de notarissen. We vinden in deze protocollen o.m. een schat aan informatie over onder meer testamenten en aan- en verkoop van huizen en grond. Omdat heel veel van deze protocollen tot op heden niet ter inzage werden gegeven, is de verwachting gerechtvaardigd, dat er veel nieuw c.q. onbekend materiaal naar boven zal komen. In deze protocollen zullen dus heel veel gegevens over oude families, kastelen, havezathen en boerderijen te vinden zijn en dat gold voor het gehele gebied van de heerlijkheid, want de heer bezat er de algehele rechtsmacht. Iedere inwoner die voor het gericht gedaagd werd, of zijn goed had verkocht of een testament wilde opmaken, kwam in Borculo terecht. Het is dus een bijzonder belangrijk archief.
- Een andere belangrijke bronnensoort zijn de rekeningen van de heerlijkheid Borculo. Daarin wordt verantwoording afge-

legd over de inkomsten en uitgaven van de heren van Borculo. We treffen hier o.m. gegevens aan over de pachtopbrengsten van watermolens, boerderijen, grond, over de inkomsten uit de tienden, over de opbrengstprijzen van het graan, reparatiekosten van bezittingen, opbrengstprijzen van verkochte bezittingen enzovoort.

Voor een goed inzicht in onder meer het economisch reilen en zeilen zijn de rekeningen van bijzonder groot belang. Ook van deze bronnen zijn de verwachtingen hoog gespannen. Want de rekeningen zijn nog nooit systematisch bestudeerd, wat vooral veroorzaakt werd door het feit dat ze verspreid waren over verschillende archiefbewaarplaatsen.

- De markeboeken zijn in de eerste plaats een bron van kennis voor de sociaal-ekonomische verhoudingen in de buurschappen van de heerlijkheid. De heer van Borculo was in het gehele gebied 'erfmarkerichter', m.u.v. de marken van Brammelo en Mallem, d.w.z. dat hij het voorzitterschap van de markevergaderingen erfelijk bezat.

Helaas zijn er niet veel oude markeboeken bewaard gebleven. De marken van Mallem, Beltrum, Gelselaar, Eibergen en de Holterhoek, Brammelo en Brammelerbroek, Dijkhoek en Lochuizen hebben betrekkelijk veel materiaal uit de periode vanaf 1550 tot 1795 nagelaten.

De markeboeken zijn stuk voor stuk prachtige bronnen. Ze geven soms fraai inzicht in de geschillen tussen de geërfden onderling of in de geschillen tussen de marken onderling. Alex Koster heeft het markeboek van de Den Dijk getranscribeerd. Het ligt hier ook ter inzage.

- Dan zijn er nog een groep 'diverse bronnen'. In het archief van de Nassause Domeinraad, dat is de instelling die de bezittingen van het Huis van Oranje beheerde, bevinden zich stukken van allerlei aard. We noemen: lijsten van personen die de wacht moesten lopen op Huis Borculo, lijsten met de indeling van de heerlijkheid in 'rotten' (wijken), Borculose plakaten etc.. Wie bijvoorbeeld iets over de geschiedenis van het paasvuur in de heerlijkheid wil weten, moet naar Den Haag.

Aardig is ook een rapport uit 1776, dat een beschrijving bevat van de heerlijkheden Borculo en Lichtenvoorde. Het is waarschijnlijk vervaardigd naar aanleiding van de voorgenomen aankoop van de heerlijkheid door Prins Willem V. Gedetailleerd wordt er ingegaan op de heerlijke rechten, de bestuurlijke organisatie, de verhouding tot de steden Borculo en Eibergen, de voogdijen, marken, etc. De afzonderlijke bezittingen worden uitvoerig omschreven.

Tenslotte kunnen hier nog genoemd worden de archieven van het 'Borculose geestelijke rentambt'. Dit fonds beheerde de na de Kerkhervorming in beslag genomen geestelijke of vicarie-goederen. Dit rentambt omvatte hetzelfde gebied als de heerlijkheid in haar grootste omvang.

Behalve films en bronnenpublicaties is er nog een derde moge-

lijkheid die een betere toegang geeft tot de 'Borculose' bronnen: namelijk door het maken van 'bronnenboeken'. Dit zijn uitgaven, waarin vermeld wordt welke archiefbestanden er zijn en waar zich die bevinden. Maar ook een overzicht van alle tot op heden bekende literatuur over de geschiedenis van het gebied van stad en heerlijkheid Borculo valt in deze categorie.

Voorbeelden daarvan, betrekking hebbend op 'Borculo', zijn hier aanwezig.

In het najaar zullen we bescheiden beginnen. Ons streven is gericht op volledigheid, want daarin moet de kracht van onze collectie op termijn liggen.

Maar wij beseffen tegelijkertijd maar al te goed, dat dat niet zal lukken zonder uw steun: door donateur te worden maakt u het ons mogelijk de collectie aan te vullen.

Door zich aan te melden als vrijwilliger kunt u ons helpen de verfilmde archieven beter toegankelijk te maken.